

ИСПИТИВАЊЕ И ПРАЋЕЊЕ РАЗВОЈА ЖИВОТНОГ СТАНДАРДА РАДНИЧКИХ ПОРОДИЦА У БЕОГРАДУ

Анкете о породичним буџетима

Пратећи општи развој наше изградње која иде за побољшањем материјалних услова живота, све чешће се срећемо с питањем: у којој мери се повећао животни стандард радних људи, какав је његов садашњи ниво и шта се може очекивати у блиској будућности? Међутим, тешко да ће се добити тачан и брз одговор на овако комплексно питање и поред бројних истраживања на подручју социјално-економских појава, која врше специјализоване установе и многи појединци. Али, таква испитивања могу да пруже потребну оријентацију, показујући односе и тенденције кретања извесних елемената животног стандарда. У центру пажње су анкете о породичним буџетима, на основу којих се врше испитивања услова живота појединих социјалних група становништва. Од 1951. године у Београду се опроводи таква анкета у више стотина породица, које редовно месечно бележе своја примања и издатке, на основу којих се статистичком обрадом добијају просечни „породични буџети“ одређених категорија домаћинстава, а самим тим и одговарајући елементи за анализе и испитивања трошкова живота у нашем граду.

Не претендујући да у овом напису излажемо оцене и закључке о достигнућима на подручју стандарда, која су — узгред буди речено, веома видна и значајна, што је, уосталом, основни циљ социјалистичке изградње — намера нам је да укажемо на развојни пут истраживања на том подручју.

Показатељи пораста или опадања животног стандарда долазе у ред најважнијих индикатора за оцену прилика и услова живота једног народа. Под животним стандардом подразумевају се материјални и други услови живота људи схваћени у нај-

ширем смислу. Уобичајено је да се код набрајања тих услова иде од нижих ка вишим категоријама, зависно од развијености једног друштва или неке средине, за коју треба одредити елементе стандарда. Зато се полази најпре од подмирења животних потреба најниже врсте (исхране, становања, одевања), па до задовољења осталих — здравствених, образовних и културних, односно друштвених потреба. Већ у овим потребама постоје градације у степену њиховог задовољења, узимајући у обзир услове својствене економски заосталијим срединама и оне с највишим дометом, који су достигле индустријски развијене средине. Отуд су истраживања на овом подручју од посебног интереса за све друштвене факторе и појединце, који су на овај или онај начин укључени у опште напоре заједнице за стварање напретка и благостања радног човека.

Покушаћемо, зато, да изложимо неке основне методе које су коришћене у тим истраживањима, с посебним освртом на развој анкете о породичним буџетима, односно о условима живота радничких породица у Београду, које у овој години навршавају 25 година непрекидног трајања, обезбеђујући обиље података о кретањима на подручју стандарда.

1.

Са испитивањем услова живота породица почело се у Енглеској већ у XVIII веку, када су се појавиле прве студије о сиромашним радничким слојевима у индустрији и пољопривреди, с мотивацијом да се обезбеде информације, које би могле да утичу на побољшање социјалног стања ових друштвених категорија. Али, развој таквих

студија добио је највећи импулс педесетих година прошлог века захваљујући Французу Ле Плеју (Le Pley) и Немцу Ернсту Енгелу, односно њиховим ученицима и настављачима.

Ле Плејова школа је 1855. године почела с публиковањем студија о породичном животу одабраних фамилија. То су биле монографије с подацима о приходима и расходима појединих радничких породица у разним земљама, које и данас представљају главни извор за проучавање живота радника у другој половини XIX века. У овим монографијама није проучаван само економски статус породице, већ су приказиване социјалне и културне прилике тога времена, тако да су оне имале огромну важност за анализирање структуре друштва и оцењивање социјалних струјања у њему. Али, њихов главни недостатак, мада и данас имају присталица, лежи у томе што дају само појединачне случајеве из којих се не могу извући уопштавајући закључци.

Заслуга за даљи развој статистичких истраживања о условима живота породица приписује се немачком статистичару Ернсту Енгелу. Он је око 1857. године засновао метод статистичких анкета, који се састоји у анкетирању више стотина или хиљада породица, да би се од њих добили подаци о свим приходима и расходима, које су имале у посматраном периоду. Његове студије довеле су до разних хипотеза у вези са односима између висине прихода и извесних ставки расхода, као што су издаци за исхрану и на становање. Најпознатија од тих хипотеза (тзв. Енгелов закон) јесте — да уколико је породица сиромашнија у толико је већи проценат издатака за потребе одржавања физичке снаге, у првом реду за исхрану. Ова хипотеза је постала важан фактор у анализама трошкова живота, тако да се у економској литератури афирмисао „Енгелов закон“ као мерило нивоа животног стандарда. Најважнија разлика између модерне статистичке анкете и монографије јесте у томе да се анкета углавном ограничава на карактеристике оних услова живота који могу да се изразе у бројчаним показатељима. Њоме се добијају подаци о приходима, расходима, уштеђевинама, дуговањима итд. Ако се уз ове податке прикупљају и друге информације — о културним и етичким моментима, на пример, оне се увек посматрају кроз појаве које могу да се мере или броје. Сврха ових испитивања може да буде добијање података за процену расхода радника, за индекс трошкова живота, или да се добије процена

расхода робе за личну потрошњу целог становништва.

У годинама после другог светског рата потреба за прикупљањем података о условима живота породица све више је расла. У капиталистичким земљама таквим пословима баве се државне установе, друштвене организације и појединци. Јака потражња за детаљним подацима на овом подручју уследила је, након што је схваћено, да расподела прихода међу различитим класама становништва има огромног утицаја на економска збивања и да је познавање те расподеле битно за утврђивање државне политике у односу на опорезивање, кредите, финансирање економског развоја, одржавање високог нивоа запослености и друга привредна питања. С друге стране — у социјалистичким земљама ово испитивање има за циљ добијање података за усмеравање планске привреде на сталном побољшању животног стандарда радног народа, за одређивање економских мера у политици зарада и личне потрошње, односно за најцелисходнију расподелу народног дохотка.

Пошто су се у протеклом периоду нагомилала искуства на подручју испитивања услова живота породица, овим питањима су се почели бавити и међународни форуми. Тако су, под окриљем ОУН, разне комисије и специјализоване агенције пришле проучавању постојећих метода „мерања животног нивоа“, а 1953. године, на основу резолуције Генералне скупштине ОУН, састао се Комитет стручњака, који је имао задатак да спреми извештај о највише задовољавајућим методама за дефинисање и мерење животног стандарда и његових промена у разним земљама. Поред низа препорука које је учинио овај Комитет, најинтересантнији су његови закључци о домену испитивања нивоа живота, који обухвата 12 основних елемената дефинисаних на следећи начин:

1. Здравствени услови, подразумевајући и демографске
2. Исхрана
3. Образовање, укључујући и писменост и стручну опрему
4. Радни услови
5. Стање запослености
6. Укупна потрошња и штедња
7. Транспорт
8. Становање и опрема домаћинства
9. Одевање
10. Одмор и забавне делатности

11. Социјално обезбеђење
12. Слободе човека.

Комитет је нашао да се проблему нивоа живота мора прилазити са више страна, анализом разних „компоненти“ које представљају међународно признате вредности, и употребом разних статистичких показатеља за ове компоненте. Али, како су подаци о постојећим показатељима недовољни да пруже потпуну и уравнотежену слику целе ситуације, препоручена је употреба дескриптивног материјала и општих обавештења, нарочито у погледу анализа социјалних и културних односа.

Године 1955. Међународни биро рада у Женеви издао је једну провизорну публикацију,² у којој су приказане главне карактеристике евидентираних анкета о условима живота породица у 40 земаља, чланица ОУН. У наведеном документу изложене су за сваку земљу понаособ најважније појединости које осветљавају читав процес од заснивања до коначног објављивања резултата овог испитивања. Читава материја систематизована је у неколико најважнијих група обележја, по истом плану за сваку земљу, тако да се лако могу упознати главне карактеристике и извршити упоређења метода и обухватности анкета. Оне су приказане овим редом: органи одговорни за спровођење анкете, циљеви анкете, време посматрања, домет у вези мотива, број и начин избора домаћинства, начин добијања података, садржина и извори података. Најважније у свему овом, што треба имати у виду код третирања развоја анкете, јесу одељци који говоре о циљевима, месту и времену посматрања, начину избора домаћинства и методу приказивања података. У тим питањима постоје и осетне разлике у разним земљама, тако да упоређивањем може да се издвоји оно што би у датој прилици било најцелесходније. Циљеви евидентираних анкета су, углавном, двојаки: проучавање структуре трошкова живота и израчунавање индекса трошкова живота. То је основно код већине ових анкета, али оне служе и за проучавање потреба домаћинства, за испитивање прихода, потрошње, услова становања итд. Анкетирају се претежно градске породице разних типова, а у неким земљама и пољопривредна домаћинства. Број домаћинства у овим анкетама креће се од неколико стотина до више хиљада (Аустрија 9.570, Канада 14.200, САД 16.300, Индија 11.000, Јапан 4.000, Холандија 16.000, Велика Британија 12.900, Чехословачка 1.200 итд.).

Одабирање домаћинства, кад је у питању мањи број, врши се по правилу намерним, а код великог броја случајним избором. Начин добијања података је или „интервју“ — или књига домаћинства (»Carnet de compt«). Реч „интервју“ употребљена је да означи да су одређени анкети посетили домаћинства, испитивали њихове чланове и на бази добијених одговора попуњавали унапред спремљене упитнике. Израз »Carnet de compte« (бележница) употребљен је да означи да су домаћинства сама за одређени период бележила у једну свеску своје трошкове и потрошњу, па су попуњене бележнице прикупљене од одговорних лица или достављане поштом органима анкете.

У појединим земљама комбинована су оба метода — усмено испитивање и писмено бележење.

2.

У појединим земљама комбинована су обимнијих истраживања на подручју животног стандарда. За таква истраживања или није било неког већег интереса, или није било специјализованих служби за пројектовање и вршење одговарајућих анкета. У првом случају може да се схвати одсуство бриге за људе, с обзиром на положај радничке класе у буржоаској држави, али није јасно зашто капиталисти нису организовали проучавање материјалних услова живота у циљу регулисања односа између послодавца и радника, ако ни због чега, а оно да би решили проблем равномерног опорезивања грађана према њиховој пореској снази. То тим пре што је у то време у свету био већ доста разрађен метод испитивања прихода и трошкова, које је вршено ради добијања потребних података за утврђивање цена и тарифа, за одређивање минималних надница, за регулисање социјалног осигурања и сл.

Ако су и вршена нека парцијална испитивања услова живота, преко синдикалних форума, трговинских комора или општинских установа,³ она нису имала неки већи значај за стварање методологије проучавања животног стандарда.

Тек по ослобођењу, у новим условима, пришло се код нас систематском испитивању и праћењу трошкова живота радника и службеника. Прва анкета о приходима и расходима радничких породица у ФНРЈ извршена је у мају 1949. године. Мада су њени резултати остали неприступачни широј јавности, јер је анкета имала задатак

Попуњавање „Дневника“ у домаћинству
Le complètement du »Journal« dans le ménage

да послужи руководећим привредним органима као извор информација за правилну расподелу расположивих робних фондова, ипак се зна да је она била солидно припремљена и спроведена по принципима савремених статистичких метода. Анкетирано је 815 домаћинстава, чији је избор извршен у 42 најважнија индустријска предузећа преко запослених лица, а на основу унапред припремљених и сређених спискова, који су омогућавали примену случајног избора. За анкету су одабрана домаћинства, у којима приход из радног односа има свега један члан, тј. старешина домаћинства.

Анкета се односила на период од почетка маја 1948. године до краја априла 1949. године, а испитивање је вршено усменим путем (путем интервјуа). Испитивање у домаћинствима вршиле су обично екипе састављене од једног статистичара, једног службеника Министарства трговине и представника синдикалне организације.

Искуство из ове анкете послужило је да се 1951. године покрене читав низ сличних анкета у појединим народним републикама, које су после извршених организационих промена у државној управи, дошле у надлежност статистичких органа.

3.

Са организованим радом на анкети о условима живота радничких породица у Београду и другим градовима у Србији, започело се 1951. године. Навршило се, значи, 25 година постојања ове анкете, у којој су у томе дугом периоду вршене мање или веће измене у начину прикупљања података и методама обраде, али се сачувао, углавном, континуитет у групним показатељима прихода и трошкова, тако да су омогућена упоређивања у временским серијама. Измене, о којима је реч, дошле су као последица стеченог искуства кроз праксу, а и увида у развој теорије о стандарду у светској науци. Многе студије настале у послератном периоду, као нпр. „Статисти-

АНБ-11

СОЦИЈАЛИСТИЧКА ФЕДЕРАТИВНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
 САЗЕДНИ ЗАВОД ЗА СТАТИСТИКУ

Општег броја: 815
 Датум: 1949. г. 4. м. 15.

А Н К Е Т А
 О ПОРОДИЧНИМ БУЏЕТИМА ДОМАЋИНСТАВА

ДНЕВНИК ДОМАЋИНСТВА

38 ... 19 ... гођ.
 (месец)

Град
 Редни број пописног круга
 Редни број домаћинства
 Број чланова
 Број запослених

Факсимил насловне стране „ДНЕВНИКА ДОМАЋИНСТВА“ са основним нумеричким обележјима и шифрама

Le fac-similé de la couverture du »Journal de ménage«

ка трошкова живота“ Међународног бироа рада,⁴ помогле су да се оваква истраживања у нашој земљи брзо унапређују. Најпре

је Статистички завод Србије, а затим и Градски завод за статистику Београда, спровео низ експерименталних анкета да би се дошло до методолошких решења за каснији рад на анкетама. Тако је 1952. године извршена анкета, помоћу интервју-метода, у 400 домаћинстава радника Фабрике обуће „Пролетер“ у Београду. Том приликом анкетари су саопштили да су код свих радника наишли на предусретљивост и добили поуздане одговоре на постављена питања о приходима и трошковима њихових домаћинстава.

У 1951, 1952. и 1953. години вршена су испитивања породичних услова живота у домаћинствима од 1 до 7 чланова, с различитим бројем запослених — што је чинило

је располагало с механографским машинама, па је на сређивању података радило неколико десетина обрађивача, по више месеци, а да се не постигне увек жељени и тачан резултат. После извршене анализе резултата тога истраживања, коју је израдио др Јосиф Кораћ, саветник у РЗС, с групом сарадника, 1953. године,⁵ стало се на гледиште — да четворочлано домаћинство може да покаже исте или сличне односе и кретања, као тзв. „просечно домаћинство“, те се, поред осталог, и из тога разлога одустало од анкетирања других типова. Но главни разлог је био ипак због немогућности обухватања довољног броја домаћинстава, услед ограничених финансијских средстава и због недостатка стручног кадра.

Циљеви анкете остали су током читавог тог периода неизмењени; они се, углавном, односе на добијање информација о неким елементима стандарда живота радничких породица. Међу овим елементима најважније су следеће информације:

а) о висини и структури прихода

б) о структури трошкова живота

в) о врсти и количини утрошених намирница и калоричној вредности исхране

г) о врсти и количини друге робе и услуга у набавкама породица.

Подаци добијени на основу ове анкете омогућавали су, поред увида у ниво и услове живота радника и службеника, и праћење кретања животног стандарда, односно економску анализу утицаја разних привредних мера на животне услове. Као такви, резултати анкете могли су да имају — у крајњој линији — посебан значај за регулисање неких важних питања, као што су планирање пропорција расподеле народног дохотка, за политику плата, цена и тарифа, за израду норми и стандарда потрошње и за израчунавање коефицијената пондерације при обрачунавању индекса цена потрошње (трошкова живота) итд.

Тих првих година рада на овој анкети најдаље је отишао Републички завод за статистику Србије, који је у периоду од 1953—1955. године издао неколико публикација с резултатима овог истраживања. На обради и анализи тих резултата нарочито се ангажовао др Јосиф Кораћ, чији је рад под називом „Развој нивоа живота радника и службеника и њихових породица у периоду од 1951. до 1953. године“⁶ наишао у круговима научних радника и економиста на запажено интересовање. Године 1954. одржан је у Заводу за статистику Србије један састанак стручњака, међу којима су

УПРЕДНА ТАБЕЛА У ДОМАЋИНСТВУ ТРОШКОВИ (настави)

Датум	ВРЕЋА ТРОШКОВА (укупно, по категоријама, по врстама, по врстама, по врстама)	Породична глава	Жилиште	Месечни доходи
1	2	3	4	5
1. 1. 1951.	Категорија			90
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1200
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	180
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1750
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1000
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1100
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1000
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1800
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	200
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	900
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	10.000
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1200
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	180
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	800
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	700
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1700
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1000
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1500
1. 1. 1951.	Категорија	1	1	1200

Факсимил једне попуњене стране у „Дневнику домаћинства“ са забелешкама о текућим набавкама домаћинства

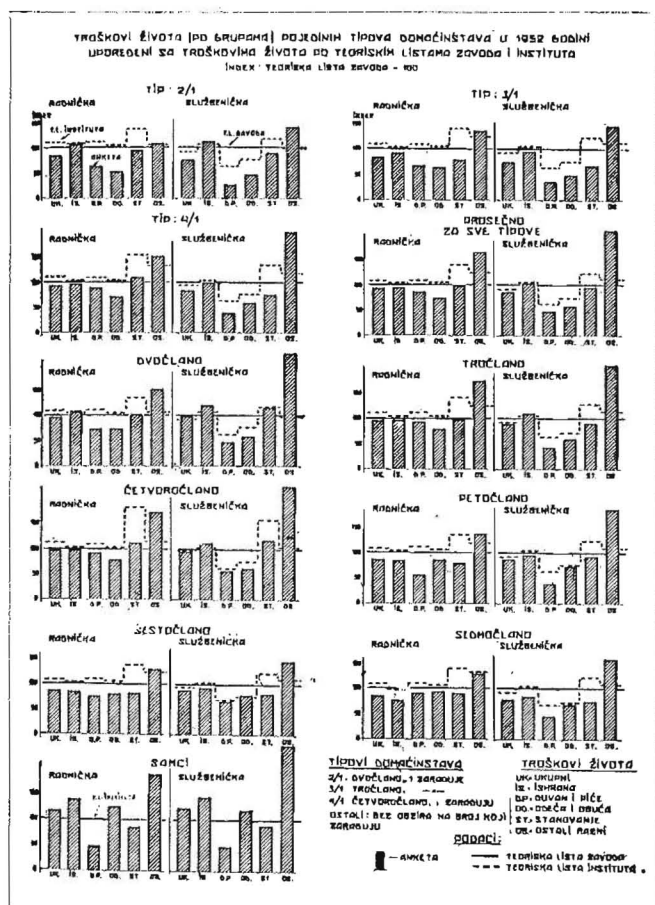
Le fac-similé d'une page du «Journal de ménage», remplie de notes sur les achats quotidiens du ménage

22 комбинације, односно 22 типа домаћинстава. Обрада овакве анкете била је веома компликована и скупа у време када се ни-

били др Милош Маджур, тадашњи директор Завода, Анте Новак, директор Савезног завода за статистику, др Слободан Жарковић, експерт ФАО, универзитетски професори др Сава Обрадовић и др Гојко Грђић, затим др Јосиф Кораћ са групом сарадника на анкети породичних буџета, ради разматрања даљег рада на испитивању услова живота породица. На том састанку закључено је да би анкету о породичним буџетима радничких домаћинстава требало проширити на целу земљу. Убрзо, затим, у Савезном заводу за статистику донета је одлука о томе и израђена је Методологија анкете породичног буџета, која је базирана

Факсимил графичког приказа структуре трошкова по типовима домаћинстава, упоређених са теоријским листама, у једној анализи породичних буџета 1952. године

Le fac-similé d'une représentation graphique de la structure des dépenses par types de ménages, comparées aux listes théoriques, dans une analyse des budgets de famille en 1952

на искуствима из дотадашње праксе и теоријским поставкама из већ поменутог елабората Уједињених нација „Извештај о дефиницији и мерењу животног нивоа с међународног гледишта“.

Анкета која је тада организована, била је ограничена на четворчлане породице радника и службеника, у којима је само један члан, и то старешина, био у сталном радном односу. Категорија је одређивана према старешини, тј. према привредно-активном члану, те ако је он био радник и породица је третирана као радничка, а

SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU

УПУТСТВО

ЗА АНКЕТУ О ПОРОДИЧНИМ БУЏЕТИМА
РАДНИЧКИХ ДОМАЋИНСТАВА

Београд, март 1954.

148 — МЕТОДОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛИ — 148

Факсимил насловне стране Упутства за анкету о породичним буџетима радничких домаћинстава

Le fac-similé de la couverture de l'Instruction pour l'enquête sur les budgets de famille des ménages ouvriers

ако је био службеник и породица је сматрана службеничком, без обзира на друге карактеристике, које би могле бити од значаја за услове и навике живота. Породице које су анкетирани су брачне заједнице са двоје деце испод 18 година старости, за коју је старешина примао дејчи додатак. Остали услови за типичност породица за анкетирање били су: да највећи део њихових

прихода (око 70%) потиче из радног односа старешине; да породица има навике живота места живљења, да нема тешких болесника, хроничних алкохоличара; да нема страних лица на заједничкој исхрани, у стану и сл. Ова ограничења, условљена малим бројем јединица посматрања, отежавала су умногом посао око избора и одржавања истих домаћинстава у анкети у току целе године. То је био један од проблема ове анкете, који је у великој мери утицао на квалитет података, јер је свака промена домаћинства уносила нове елементе, који су на овај или онај начин реметили ток анкете.

Уопште та тзв. чиста („идеална“) породица, у којој се ништа не мења — у којој „не сме“ бити рађања ни умирања, у којој није било стварне динамике живота у смислу промена у бројном саставу и другим својствима њених чланова — чинило је да су резултати овог истраживања били подвргнути критици „јер не одражавају стварни живот“. Сматрало се, наиме, да узорак састављен од овако одабраних „типичних“ домаћинстава није репрезентативан и да закључци на основу резултата посматрања четворочланих породица, могу приказати повољније стање животног стандарда, него ако би се посматрали различити типови домаћинстава, укључујући и самце. Овом приговору супротстављана је теза — да анкета ипак има ограничене циљеве (испитивање динамике и структуре прихода и трошкова живота, углавном) и да је четворочлана породица (муж, жена и двоје деце) таква заједница у којој се највидније манифестују промене, које су биле предмет истраживања. Пре је требало водити рачуна о проблемима организационе и практичне примене упутстава за извршење анкете. Сам избор и ангажовање домаћинстава представљало је једну тешкоћу, која се често губи из вида код третирања ове анкете. И поред плаћања извесног хонорара домаћинствима, анкета се углавном базира на принципу добровољности — што значи да је домаћинствима остављено на вољу да ли ће и колико времена учествовати у анкети. Зато промене домаћинстава нису биле условљене само престанком „типичности“, већ су зависиле и од спремности („од свести“) домаћинстава да истрају у анкети. Законски прописи о обавези пружања података за статистику у овом случају не могу ефикасно да се примене.

Избор домаћинстава за анкетирање био је ипак подвргнут једној процедури, која је требало да обезбеди максимум репрезентативности, уколико овде уопште може да се говори о принципима случајног избора.

Једна четворочлана породица у Београду

Une famille de quatre membres à Belgrade

Домаћинства су идентификована преко запослених лица у предузећима и установама, у којима су из платних спискова узимани сви радници и службеници који су примали дејчи додатак за два детета. Тако изабраним лицима давани су упитни листићи, преко којих је требало добити следеће податке: назив предузећа (установе), адреса стања радника, односно службеника, народност, квалификација, односно стручна спрема, подаци о члановима породице (односно према старешини и године старости), колико времена породица живи у том месту, дужина радног стажа у том предузећу (установи), висина личног дохотка и износ дејјих додатака. Поред тога, у упитнику је било и питање: има ли још чланова с којима породица живи у кућној заједници. Према одговорима на питања у упитнику издвајана су она домаћинства која су долазила у обзир за анкетирање, тј. која су у свему одговарала условима анкете. Овим путем требало је добити најмање трооструки број домаћинстава од броја који је требало узети за анкету. После провере тачности података из упитника и престанка домаћинстава да се, евентуално, подвргну анкетирању — састављан је списак оних домаћинстава која су у свему одговарала условима анкете и која су изјавила да ће водити „Дневник домаћинства“ и давати редовно податке који се анкетом траже. По том списку, а на основу таблице случајних бројева, бирао се потребан број домаћинстава за анкетирање.

Ако је од изложеног поступка било понекад извесних одступања, она су била у-словљена малим бројем „типичних“ домаћинстава, нарочито у случајевима кад није обезбеђен довољан број „чистих“ четворочланих породица.

Са изабраним домаћинствима су, по правилу, склапани уговори са обостраним обавезама — статистика је обезбеђивала редован месечни хонорар домаћинству, а ово је било дужно да савесно и уредно убележава у „Дневник“ све своје приходе и расходе по данима у току месеца, за годину дана. Али, и ти писмени уговори нису обезбеђивали увек сигурност перманентног вођења анкете, јер су поједина домаћинства, често без оправданих разлога, отказивала даље учествовање у анкети. Ангажовање нових домаћинстава, из тзв. резерве, представљало је тешкоћу и у погледу њиховог обучавања за правилно вођење евиденције о приходима и трошковима.

Треба имати у виду да је и поред свих мера методолошког карактера за обезбеђење правилности вођења ове анкете, било пропуста који су могли да утичу на квалитет података који се анкетом траже. У једној оваквој анкети такви пропусти су често неминовни. Могућност пропуста зависи, с једне стране, од педантности домаћинстава у вођењу дневне евиденције о приходима и трошковима, а, с друге стране, од стручности и залагања анкетара. Анкетари могу својим залагањем да у великој мери утичу на систематско и тачно вођење „Дневника домаћинства“ и својим вештим опхођењем да повећају искреност домаћинства у давању података. Међутим, доста је тешко уједначити рад већег броја анкетара, мада је њиховом стручном оспособљавању, у београдској анкети била посвећена посебна пажња. Састављен је „Приручник за анкетаре“, који садржи детаљна упутства за рад на анкети, почев од првог контакта с домаћинством, па до коначног састављања „Извештаја анкетара“. Првих година је било одржано више семинара за анкетаре, а у неколико махова они су били подвргнути и испиту из методологије анкете. Према показаном знању на испитима и успесима у практичном раду, било је извршено њихово одабирање.

Састав анкетарског кадра у протеклим годинама углавном је задовољавао захтеве ове службе. То су били у већини статистичари са средњом и вишом стручном спремом, чија је професионална заинтересованост за тачност састистичких података требало да утиче на успешно спровођење анкете, али због релативно мале новчане

награде, која је била одређена за рад анкетара, они нису били увек спремни да изврше све задатке у вези са анкетом, те је сигурно да је било пропуста и у њиховом раду. Најчешћи пропусти односе се на нередовно обилажење домаћинстава и на допунска испитивања неких прихода и потрошње у домаћинствима. Податке о потрошњи намирница за исхрану, па и о њиховој калоричној вредности, анкетари треба да утврде усменим испитивањем у домаћинствима, упоређујући их с месечним набавкама евидентираним преко „Дневника домаћинства“. Утрошак намирница које нису набављене текућег месеца, већ потичу из властитих производа, унапред припремљене зимнице и залиха уопште, тешко је утврдити. Извесно је да су поједини анкетари пропустили да се довољно ангажују да региструју те намирнице и утврде њихове реалне количине.

Међутим, предузимане су мере да се и тај део анкете успешно изврши. Уведен је био посебан образац „Контролник анкете породичног буџета“. Један примерак контролника налазио се код анкетара, а други идентичан стајао је стално у домаћинству. Преко контролника обезбеђивани су и неки допунски подаци од интереса за анкету, који ближе осветљавају услове живота и начин снабдевања домаћинства. Ту су најпре подаци о старешини (године старости, занимање, квалификација), подаци о члановима домаћинства, подаци о стану, о газдинству, о потрошачким кредитима, о променама које настају у домаћинству у току анкете и сл. У контролник је анкетар убележавао сваког месеца дан пријема старог и предаје новог дневника у домаћинству, датум обиласка и евентуалне примедбе о уредности вођења дневника. У контролник су уписивали своја залагања о анкети и ревизори — службеници централних статистичких органа, који су повремено контролисали рад анкетара. Може се рећи да је на овај начин била повећана могућност добијања квалитетнијих података анкете и да је методологија анкете била знатно усавршена. Напомене о слабостима које су напред изнете, не значи да су резултати анкете недовољно поуздани, него је њихова сврха да се створи што одређенија представа о степену њихове поузданости.

4.

Предмет испитивања у анкети су породични буџети, односно приходи и трошкови домаћинства.

На страни прихода испитују се: лични доходи, дејчи додаци, друга примања из радног односа (од вишка платног фонда, награде и премије), пензије, инвалиднина, стипендије, примања од прековременог рада, од рада ван радног односа, приходи од имања, од продаје, од стана и сл.). На страни прихода испитују се и кредити: краткорочне позајмице и потрошачки кредити код банке или у трговини, итд. Сва примања убележавају се у „Дневник домаћинства“ на месту одређеном за евидентирање месечних прихода.

Утврђеном износу прихода треба да одговори висина трошкова домаћинства у датом периоду. Уколико се појави разлика, онда треба очекивати да је у питању уштеда, коју је домаћинство дужно да саопшти анкетару и да је убележи као „преосталу готовину“ за следећи месец.

Међутим, овде се појављује често неслагање тако да је анкетар принуђен да врши исправку накнадним испитивањем домаћинства. Разлика може да буде последица заборавности — да се не забележе неки трошкови (уколико су трошкови мањи од прихода а уштеда не постоји) или последица прикривања неких прихода (када су приходи знатно мањи од приказаних расхода).

На страни трошкова испитују се: издаци за исхрану (специфицирано по врстама и артиклима), издаци за пиће и дуван, за одећу и обућу (и за услуге), за стан, грејв и осветљење, за покућство, за хигијену и здравље, за културни и друштвени живот, за локални саобраћај и остале непоменуте трошкове. На овој страни приказују се отплате потрошачког кредита и отплате позајмица, као и трошкови на властито газдинство итд.

Према томе, у приказивању резултата анкете издвајамо, на страни прихода, следеће главне групе:

- I Редовне приходе
- II Ванредне приходе
- III Кредит

На страни расхода, на основу уобичајене праксе у свим класичним анкетама, издвајају се следеће групе трошкова:

- I Исхрана
- II Пиће и дуван
- III Одећа и обућа
- IV Становање
- V Покућство
- VI Хигијена
- VII Културни и друштвени живот
- VIII Остали разно.

Ова подела најлазила је на критику неких економиста, који су сматрали да овако класифицирани трошкови не дају реално стање у структури потрошње, односно не одражавају стварну условљеност извесних издатака домаћинства по намени потрошње. Зато се тражило од статистике да класификацију трошкова подвргне темељној ревизији и саобрази је нашим условима, предодређеним принципима марксистичке теорије и праксе. Али што то није одмах било спроведено у живот, разлог је чисто практичне природе: подаци анкете годинама су достављани и објављивани у Годишњаку међународног бироа рада у Женеви,⁷ па су морали бити прилагођени шеми публикационих табела те едиције.

Међутим, у статистичким органима, у поредо с привредним и друштвеним развојем земље, стално је рађено на усавршавању анкета о трошковима породица са циљем да ове што адекватније одразе промене у личној потрошњи и животном стандарду становништва. У Савезном заводу за статистику, под непосредним руководством Анте Новака, тадашњег директора Савезног завода, организована је 1958. године прва масовна анкета о приходима и трошковима радничких и службеничких породица у СФРЈ. То је била највећа статистичка акција ове врсте која је икад извршена на овом подручју. Анкета се спроводила у 103 града, углавном изнад 15 хиљада становника, као и у неким индустријским насељима с мањим бројем становника, у којима су лоцирана велика индустријска предузећа. Овакав избор градова и насеља у којима се спроводила анкета, био је условљен претпоставком да у тим местима постоји организовано тржиште које карактерише градски начин живота и снабдевања. Анкета је, дакле, имала за циљ, да пружи информације о извесним елементима животног стандарда градског становништва. Ближе дефинисани циљ овог испитивања био је утврђивање нивоа прихода и структуре трошкова домаћинства у 1957. години. Резултати анкете требало је да омогуће добијање потребних елемената за планирање перспективне потрошње, односно структуре трошкова везаних за одређени ниво прихода. Даље, подаци добијени у анкети, требало је да послуже као основа за економске анализе са подручја животног стандарда радника и службеника. Поред података о изворима, нивоу и структури прихода, као и о структури трошкова, анкетом су прибављене и друге информације, значајне за оцену животног стандарда, схваћеног у ширем смислу. Ту су на првом месту подаци о усло-

Група организатора „Анкете породичних буџета“ из Савезног и републичких завода за статистику, на састанку у Сарајеву 1958. године

Le groupe d'organiseurs de «L'Enquête des budgets de famille» de l'Institut fédéral et de l'Institut républicain de statistiques, réuni à Sarajevo en 1958

вима становања, снабдевености и опремљености станова, вредности покретне имовине, затим подаци о висини и врсти коришћених кредита, о улозима на штедњу и др. Упоредо с тим, испитиване су дистрибуције домаћинстава по броју чланова и по старосној структури, подаци о сродству, о броју генерација које формирају домаћинство, о броју активних чланова и социјалној категорији на основу припадности старешине домаћинства разним социјалним групама — што све, повезано са осталим поменутим подацима, може да послужи као корисна нумеричка документација у третирању домаћинства са социолошко-економског становишта.

Методологија ове анкете била је разрађена у Савезном заводу за статистику, а на њој су сарађивали, поред А. Новака, инж. Богдан Бабић, саветник у РЗС Србије, Милош Миличковић, руководилац ове службе у РЗС, Виктор Лазаревић, економиста у СЗС. У току рада на овим материјалима консултовани су многи стручњаци из установа и друштвених организација који су дали корисне предлоге за организацију и спровођење анкете. За извршење анкете било је ангажовано више од 700 инструктора и анкетара, махом статистичара, који су претходно на семинарима били обучавани и инструктирани за ову акцију.

По обиму посла и начину испитивања, ова анкета се разликовала од свих ранијих истраживања на подручју стандарда. Она се обављала путем „интервјуа“, директним

постављањем питања старешини домаћинства и осталим одраслим члановима, а подаци су морали да се реконструишу на основу сећања за годину дана уназад. Наравно, у помоћ су узимане извесне постојеће евиденције о приходима домаћинства (исплатне коверте из предузећа) и о расходима (рачуни за станарину, потрошњу електричне енергије, набавку разне робе и покућства) и сл. Код утврђивања биланса прихода и трошкова коришћен је посебан подсетник који је садржавао све — или готово све могуће случајеве издатака, да би се пробудила сећања на оно што се збило у времену на које се анкета односи. На страни прихода узимани су следећи подаци: лични доходи свих запослених, деџи додаци, пензије, инвалиднине, примана на одликовања, ванредни приходи од рада, приходи од продаје, поклони, кредити и остало. На страни расхода испитивани су издаци за становање (кирија, огрев, осветљење, вода, намештај, постељина, остали предмети и услуге везане за стан), издаци за одевање (одећа и обућа), за пиће и пушење, за негу здравља и личну хигијену, за друштвене обавезе, потребе и обичаје, за културу, разоноду, спорт и одмор, за превоз, за средства рада, за одгој деце и најзад — за исхрану. Сва издавања домаћинства груписана су, по овој анкети, према функционалним обележјима, а не према врсти расхода као у класичним породичним буџетима. Овом анкетом се, уствари, спровео захтев формулисан у резолуцији Савезне скупштине 1957. године о личној потрошњи — да се са више плана и система приђе испитивању животног стандарда трудбеника. Она је значила и осетан допринос даљем развоју статистичких метода истраживања на овом подручју.

5.

Године 1962. одржан је у Југославији међународни семинар о „Методологији анкетања потрошње хране“. Овај семинар организован је у споразуму са Организацијом Уједињених нација за исхрану и пољопривреду (ФАО). Пошто је програмом семинара био предвиђен, поред теоретског дела, и практичан рад учесника на семинару, указала се потреба да се унапред обезбеди нумерички материјал. У ту сврху организована је у Београду посебна експериментална анкета о потрошњи хране у домаћинству. У овој анкети примењена су три метода: метод интервјуа, метод непосредног мерења намирница („конзумно-аналитички“) и књиговодствени метод

(„Дневник домаћинства“). Анкета је обухватила 300 самачких и вишечланих домаћинстава на територији општине Стари Град у Београду. Поред основних информација о количинама утрошених намирница, анкетом су прикупљени и подаци о саставу анкетираних домаћинстава (број чланова, пол, године старости, занимање и др.), о висини прихода, трошкова исхране, ценама по којима су набављане намирнице итд. Прикупљени подаци требало је да омогуће увид у елементе стандарда исхране, с обзиром на количину и хранљиву вредност утрошених намирница, као и њихов однос према утврђеним нормативима оптималне исхране. Искуства стечена у извођењу ове експерименталне анкете послужила су касније за организовање сличних анкета ширег обухвата, за проучавање и других елемената животног стандарда. У организова-

њу ове анкете учествовали су: Петар Красуља, начелник у СЗС, Војислав Балабан, професор Више статистичке школе, др Видосав Тричковић, научни сарадник у Савезном заводу за привредно планирање и др Боровоје Симић, доцент Медицинског факултета у Београду.

Резултати анкете, чија је обрада извршена у Савезном заводу за статистику, коришћени су као материјал за анализе на Међународном семинару, који је организован од стране ФАО, са циљем да се учесници из разних земаља, чланица ОУН, упознају с методама организовања и спровођења статистичких анкета о условима живота породица. Семинар је првенствено био намењен оспособљавању стручњака из земаља у развоју, у којима се у будућности предвиђају оваква истраживања. На семинару су били учесници различитих струка. Поред статистичара, били су заступљени економисти, математичари и нутриционисти. Од страних учесника били су заступљени највише семинаристи из арапских земаља, Турске и Ирана. Од Југословена било је шест статистичара, два математичара и два планера-економиста. Већина учесника Југословена бавили су се од раније анкетама о породичним буџетима. За предавања и дискусије на семинару званични језици су били енглески и француски са симултаним преводом на ова два језика. Програм семинара је био: теоретски део, стручни практичан рад, према прелиминарном програму ФАО, слободне дискусије учесника семинара о искуствима у њи-

Учесници на Семинару ФАО 1962. године са својим предавачима

Les participants du «Séminaire de F.A.O. en 1962. avec leurs enseignants

FEDERATION NATIONALE REPUBLIQUE JUGOSLAVIE
SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU

Београд, Пулаха Милова 11
Телефон 27-011, 27-012, 27-013
Телеграм: САЗСТАТИСТИКА

Предмет: Анкета о потрошњи хране

Савезни завод за статистику, на основу споразума са Органом јединjenih нација за исхрану и пољопривреду (FAO), спроводи анкету о потрошњи хране у домаћинствима.

Сврха анкете је да се провере различити методи анкетирања, а прикупљени подаци и искуства из анкете користе се на међународном семинару који ће се одржати септембра ове године у нашој земљи.

Ваше домаћинство је једно од 300 домаћинстава на територији општине Стари град, која су одабрана за анкетирање методом случајног избора, на основу спискова домаћинстава из пописа становништва 1961. године.

За успешно спровођење ове анкете неопходно је учешће и најпотпунија добровољна сарадња свих чланова домаћинства.

Анкета је анонимна и нигде се не појављује име ни једног члана домаћинства, већ се свако домаћинство води само под бифром. Прикупљени подаци служе искључиво у сврхе методолошко-статистичких истраживања и представљају службено тајну за сва лица анкетована на спровођењу анкете и обради података.

Ваше домаћинство биће анкетрано методом предвиђеним за познорак А свакодневно у току једне седмице, од 11. до 17. јуна. Анкетар који је анкетран посебним овлашћењем, посећује Вас једанпут дневно и том приликом интервјуише о потрошњи намирница у току претходног дана, на начин како је то предвиђено посебним упутствима за рад анкетара. Пожељно је да се са анкетаром спокосите о времену које Вам највише одговара у току дана, када он може да посећује Ваше домаћинство.

Са уверењем да ће се потпуности схватити значај ове анкете и да ће оне омогућити њено успешно спровођење, унапред Вам захваљујемо на сарадњи.

Директор
Анте Новак

Факсимил писма домаћинству за учешће у експерименталној анкети, која је спроведена на територији општине Стари град, у Београду 1962. године.

Le fac-similé d'une lettre adressée au ménage, l'invitant à participer à l'enquête expérimentale, organisée sur le territoire de la commune de Stari grad, à Belgrade, en 1962.

APPENDIX II

PROGRAMME OF WORK

FIRST WEEK

Tuesday 21 Aug.	Official Opening	Lecture by Mr. J. B. MOVIC, Under-Secretary for Agriculture, and Mr. S. B. MOVIC, Vice-President of the People's Council of the District of Dubrovnik.
Wednesday 22 Aug.	Lecture	"The Belgrade Pilot Survey" - Mr. M. MILICKOVIĆ
9.00	Workshop	Food Composition Tables for Belgrade Survey.
Thursday 23 Aug.	Workshop	Food Composition Tables (Continuation)
9.00	Lecture	Experience of FAO Statistical Expert with particular reference to Food Consumption Surveys. Dr. G. P. J. MOVIC, FAO Expert, Beirut, Lebanon.
Friday 24 Aug.	Lecture	"FAO Programme of Work, its 'Freedom from Hunger' Campaign' and the 'World Food Programme'" Dr. K. K. MOVIC, FAO, Nutrition Division, FAO, Rome.
10.30	Lecture	"The Concepts of Hunger and Malnutrition and Consideration of the Quality of Food Balance Sheets" Dr. P. V. MOVIC, Statistics Division, FAO, Rome.
11.00	Workshop	Food Composition Tables (Continuation).
Saturday 25 Aug.	Lecture	"Food Consumption Data as a Basis for Nutrition in Economic and Social Programmes" Dr. K. K. MOVIC, FAO.
10.00	Workshop	Food Composition Tables (Continuation)

Факсимил дела програма Семинара ФАО у Дубровнику 1962. године

Le fac-similé d'une partie du programme du Séminaire de F.A.O. à Dubrovnik, en 1962

ховим земљама. Као предавачи били су ангажовани познати светски стручњаци за ова питања, Индуси др Сукхатме и др Раи, Енглескиња др Ман, Немац др Шулте и Југословен др Слободан Жарковић, који је био директор семинара, затим др Амарал, експерт ФАО из Уругваја. Поред ових сталних предавача које је делегирао ФАО, нека предавања су држали и стручњаци из наше земље: Анте Новак, др Фербер, др Симић, др Ејимовић, Петар Красуља и Богдан Бабић. Сви семинаристи, заједно с предавачима, учествовали су у спровођењу једне анкете о потрошњи у селу Комолац крај Дубровника. Циљ овог испитивања био је да се учесници у практичном раду упознају с методама организовања и спровођења анкета, и да, потом, у анализама резултата, примене на самом семинару научне шеме и принципе које су изучавали. Слободна дискусија односила се на измену искустава стечених у разним земљама у сличним испитивањима, а учесници из Југославије говорили су о развоју анкета у нашој земљи, с посебним освртом

на искуства из поменуте експерименталне анкете у Београду. Материјали са овог семинара објављени су у специјалној едицији организације ФАО у Риму, на француском и енглеском језику.⁸

6.

Годину дана по одржаном семинару ФАО организована је у нашој земљи „Анкета о личној потрошњи становништва у 1963. години“. Методологију анкете израдили су Петар Красуља, Милијан Драшковић, Мирослав Поповић, Милош Миличковић и Јосип Божићевић, учесници поменутог семинара. Овом анкетом обухваћене су све категорије домаћинства у градским и сеоским подручјима (пољопривредна, мешовита и непољопривредна домаћинства).

EXPANDED PROGRAM OF TECHNICAL ASSISTANCE

FAO

No. 1580

Report on the

TRAINING CENTRE ON THE

METHODOLOGY OF FOOD CONSUMPTION SURVEYS

Organized by FAO

In co-operation with the

GOVERNMENT OF YUGOSLAVIA

Dubrovnik, Yugoslavia, 20 August to 29 September 1962

FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS
ROME, 1952

Факсимил насловне стране једне публикације
ФАО — о семинару 1962. године

Le fac-similé de la couverture d'une publication
de F.A.O. — sur le Séminaire de 1962

Поред тога, спровођена су и друга анкетна истраживања мањег обима (анкета о самцима, анкета о годишњим одморима радника, анкета о потрошњи хране у Београду, анкета о условима живота пензионера и др.). Све ове анкете, изузев масовне анкете о личној потрошњи становништва у 1963. години, давале су податке о структури и нивоу личне потрошње само за анкетирани домаћинства (јер је избор домаћинства био намеран), док су подаци масовне анкете о личној потрошњи у 1963. години послужили за проучавање и планирање личне потрошње становништва у целини и по категоријама домаћинства, као и за обрачун обима и структуре личне потрошње у оквиру друштвеног производа (пошто су домаћинства бирања методом случајног избора).

Анкете које се спроводе од 1964. године, односе се на радничке породице и третирају породичне буџете четворочланих и трочланих радничких породица. Садржај ових анкета остао је неизмењен: подаци о висини и структури прихода, о расходима, о врсти и количинама артикала и услуга које набављају и троше радничка домаћинства, о другим елементима животног стандарда (услови становања, опремљеност стана, снабдевеност домаћинства трајним потрошним добрима и др.).

Подаци које пружа ова анкета, могу да послуже за анализе обима, структуре и развоја личне потрошње анкетираних домаћинства одговарајућег састава, као и за експандирање наведених података на дру-

га радничка домаћинства истог типа. Подаци ове анкете омогућавају, такође, да се прати утицај појединих економских мера на услове живота радничких породица. Поред тога, подаци анкете користе се за добијање и коректуру пондера за израчунавање индекса трошкова живота, на бази листе артикала и услуга у личној потрошњи домаћинства.⁹ Листе су састављене на основу посебних проучавања, а садрже избор намирница, робе и услуга, с назнаком њихових квалитета и количина, тј. норматива за одређене категорије домаћинства, односно за особе по добу старости (тзв. „корпа роба“). Те листе имају двојаку намену: с једне стране, с њима се упоређују резултати анкете, а с друге, оне служе за израчунавање индекса трошкова живота, по класичној формули:

$$I = \frac{\sum q^o \cdot p^1}{\sum q^o \cdot p^o}, \text{ где } q^o \text{ изражава количине}$$

појединих артикала у листи, p^o цене у базном периоду, а p^1 цене у периоду посматрања. Наравно, овај индекс има више додатних елемената, који се понекад користе у анализама трошкова, али је његов значај од несумњивог утицаја за регулисање питања животног стандарда појединих категорија становништва. Укупан индекс трошкова живота четворочлане радничко-службеничке породице у Београду за 1973. годину, у односу на претходну 1972. годину, износио је 119 одсто. По годинама и по намени потрошње, индексе трошкова живота можемо видети из следеће табеле:

Индекс трошкова живота четворочлане радничко-службеничке породице у Београду¹⁰

Ø 1972=100

Година	По намени потрошње										Од тога:	
	Укупно	Исхрана	Дуван и пиће	Одећа и обућа	Стан и друго	Огрев и осветљење	Покућство	Хигијена	Култура	Саобраћај и ПГТ	Робе	Услуге
Ø 1960.	21	20	24	26	18	22	34	17	22	22	23	18
Ø 1961.	24	22	27	26	18	24	39	21	30	26	26	20
Ø 1962.	26	25	30	29	20	25	41	23	30	30	25	22
Ø 1963.	28	27	30	29	22	24	41	24	31	30	29	24
Ø 1964.	31	31	35	31	24	30	42	27	32	31	32	26
Ø 1965.	42	44	44	40	33	46	50	39	45	39	45	36
Ø 1966.	52	52	58	51	44	57	59	50	56	48	55	47
Ø 1967.	57	55	62	58	56	57	62	64	66	51	58	57
Ø 1968.	60	56	65	62	65	59	65	70	72	55	61	64
Ø 1969.	65	60	69	69	82	59	69	71	74	60	83	74
Ø 1970.	72	69	74	78	86	68	76	76	80	60	74	78
Ø 1971.	85	82	85	88	91	85	88	87	91	84	87	91
Ø 1972.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Ø 1973.	119	121	118	119	113	120	118	107	118	118	120	114

Обрачун самог индекса трошкова живота, као што је овде приказано, није ништа друго него однос суме трошкова живота сваке наведене године према години која је узета за базу (просек 1972).

Да би се дошло до теоријске листе, о којој је напред говорено, морају се користити подаци анкете породичних буџета. То би

била просечна потрошња појединих производа (роба) и услуга по конзумној јединици која се добија на основу анкетног материјала.

Како изгледа буџет и потрошња једног просечног четворочланог радничког домаћинства у Београду, према анкети породичних буџета, видеће се из следећих табела:

Табела 1. — Просечна месечна расположива и употребљена средства четворочланих радничких домаћинства¹¹

Врста прихода групе издатака — у динарима	Године анкете				Структура у процентима			
	1970.	1971.	1972.	1973.	1970.	1971.	1972.	1973.
Број анкетираних домаћинства	82	89	94	97	82	89	94	97
Потрошачких јединица	3,1	3,0	3,2	3,0	3,1	3,0	3,2	3,0
Просечно запослених	1,3	1,2	1,3	1,2	1,3	1,2	1,3	1,2
Расположива средства	2058	2093	3053	3099	100	100	100	100
Приходи	1864	1910	2692	2735	90,6	91,3	88,2	88,2
Од рада из редовног радног односа	1714	1770	2543	2598	83,3	84,6	83,3	83,8
Од рада ван редовног радног односа	61	73	76	52	3,0	3,6	2,5	1,7
Од социјалног осигурања	38	35	26	53	1,8	1,6	0,9	1,7
Остала примања	51	32	47	31	2,5	1,5	1,5	1,0
Из уштеде	106	117	250	290	5,1	5,6	8,2	9,4
Кредит и зајам	88	66	111	75	4,3	3,1	3,6	2,4
Кредит и позајмице	88	66	111	75	4,3	3,1	3,6	2,4
Инвестициони зајам	—	—	—	—	—	—	—	—
Употребљена средства	2056	2092	3053	3098	100	100	100	100
Расходи	1697	1698	2525	2620	82,5	81,2	82,7	84,6
Исхрана	704	731	993	1097	34,2	34,8	32,5	35,4
Пиће	42	51	61	69	2,0	2,4	2,0	2,2
Дуван	36	50	66	70	1,7	2,4	2,2	2,3
Одећа	139	138	217	190	6,8	6,6	7,7	6,1
Обућа	55	58	182	192	6,6	6,0	6,0	6,2
Становање	136	125	182	192	6,6	6,0	6,0	6,2
Огрев и осветљење	83	87	133	147	4,0	4,1	4,3	4,7
Покућство	77	81	137	121	3,8	3,9	4,5	3,9
Хигијена и нега здравља	56	54	88	90	2,7	2,6	2,9	2,9
Образовање, култура и разнода	121	109	154	160	5,9	5,2	5,0	5,2
Саобраћај и ПТТ услуге	172	135	286	293	8,4	6,5	9,4	9,5
Остали трошкови	76	79	132	116	3,7	3,8	4,3	3,8
Отплате кредита, зајам и позајмице	145	173	245	218	7,0	8,3	8,0	7,0
Издаци за стан и имање	11	16	11	10	0,5	0,8	0,3	0,3
Штедња	203	205	272	250	10,0	9,8	9,0	8,1

Табела 2. — Просечне количине артикала и услуга личне потрошње четворочланих радничких домаћинстава набављених месечно¹²

Врста артикла и услуга	Г о д и н е			
	1970.	1971.	1972.	1973.
Жито, брашно и производи од житарица				
Хлеб, кг	29,0	27,9	28,6	27,8
Пшенично брашно и гриз, кг	2,6	2,2	2,6	2,3
Остале врсте брашна, кг	0,2	0,1	0,2	0,2
Тестенине, кг	1,0	0,8	1,1	1,1
Пиринач, кг	0,6	0,6	0,6	0,6
Свеже и прерађено воће				
Кромпир, кг	7,4	7,8	7,9	7,9
Пасуљ, суви грашак и боб, кг	0,9	1,4	1,2	1,2
Црни и бели лук, кг	2,1	1,8	2,1	2,3
Купус и кељ, кг	4,2	4,2	5,6	4,9
Парадајз, кг	3,1	2,7	3,9	3,5
Паприка, кг	3,0	3,1	3,8	3,2
Грашак и боранија, кг	1,1	1,0	1,1	0,8
Остало свеже поврће, кг	4,1	3,1	3,6	2,9
Укисељено поврће, кг	1,0	1,1	1,2	1,1
Конзервирано поврће, кг	0,6	0,9	0,9	0,5
Свеже и природно воће				
Јабуке, кг	7,3	4,4	5,1	3,5
Шљиве, кг	0,6	0,4	0,7	0,3
Грожђе, кг	1,7	1,4	1,1	1,5
Брескве, кг	0,8	0,8	0,9	0,8
Лубенице и диње, кг	2,0	1,3	2,5	2,1
Орах, бадем и лешник	0,2	0,2	0,1	0,2
Остало свеже воће, кг	2,3	1,9	2,1	1,7
Поморанџе и лимун, кг	1,6	1,8	1,6	1,5
Остало јужно воће, кг	1,1	1,0	0,9	1,3
Суво воће, кг	0,1	0,1	0,1	0,1
Конзервирано и прерађено воће, кг	0,7	1,0	1,1	1,0
Свеже и прерађено месо				
Говеђе месо, кг	2,4	1,9	2,0	2,0
Свињско месо, кг	3,5	2,9	3,3	3,2
Овчје месо, кг	0,5	0,7	0,7	0,5
Живинско месо, кг	2,6	2,7	2,7	2,7
Остало свеже месо, кг	0,7	0,8	0,7	0,6
Сува сланина, кг	0,4	0,5	0,5	0,5
Шунка, пршута и суво месо, кг	0,3	0,3	0,4	0,3
Прерађевине од меса, кг	2,0	1,7	2,1	2,1
Конзервирано месо, кг	0,2	0,2	0,3	0,4
Свежа и прерађена риба				
Свежа и сушена риба, кг	0,8	0,6	0,7	0,6
Конзервирана риба, кг	0,1	0,1	0,1	0,1
Масноће				
Свињска маст и сирова сланина, кг	1,1	0,8	1,1	1,2
Јестиво уље, лит.	2,7	2,6	2,9	2,6
Биљна маст и маргарин, кг	0,1	0,1	0,1	0,1
Млеко, млечни производи и јаја				
Слатко млеко, лит.	22,2	20,6	23,6	20,2
Кисело млеко и јогурт, лит.	4,8	4,1	3,7	3,7
Сир (све врсте), кг	2,0	1,6	2,0	1,8
Бутер, кг	0,3	0,2	0,2	0,2
Остали млечни производи, кг	0,4	0,3	0,4	0,3
Јаја (све врсте), ком.	49,0	39,0	44,2	46,2

Врста артикла и услуга	Г о д и н е			
	1970.	1971.	1972.	1973.
Остали прехранбени артикли				
Шећер и мед, кг	4,3	3,9	4,4	3,5
Кафа	0,5	0,5	0,6	0,5
Чоколада и какао, кг	0,4	0,3	0,3	0,2
Кекс, бисквити и наполитанке, кг	0,6	0,5	0,6	0,6
Концентрати супа и мајонез, кг	0,2	0,1	0,1	0,1
Исхрана ван домаћинства				
Доручак, број	16,8	13,1	9,5	8,4
Ручак и вечера, број	7,6	5,2	5,3	4,1
Пиће				
Вино, лит.	1,1	1,0	0,9	0,1
Пиво, лит.	3,8	5,0	4,6	5,0
Ракија, лит.	0,5	0,5	0,5	0,4
Остала алкохолна пића, лит.	0,3	0,3	0,4	0,2
Безалкохолна пића, лит.	7,0	6,7	7,1	5,8
Одећа				
Вунене тканине, м	0,2	0,2	0,2	0,1
Памучне тканине, м	0,3	0,2	0,3	0,2
Мушке кошуље, ком.	0,2	0,2	0,2	0,2
Комбинезони, ком.	0,1	0,1	0,1	0,1
Мушке чарапе, пари	0,3	0,2	0,3	0,2
Женске чарапе, пари	1,0	0,7	1,1	0,9
Дечје чарапе, пари	0,3	0,2	0,4	0,4
Обућа				
Мушке ципеле, пари	0,1	0,1	0,1	0,1
Женске ципеле, пари	0,1	0,1	0,1	0,1
Дечје ципеле, пари	0,2	0,1	0,2	0,2
Огрев и осветљење				
Угаљ, тона	0,0	0,0	0,1	0,0
Дрва, пр. м	0,0	0,0	0,0	0,0
Електрична енергија, kW	264,8	230,9	286,0	287,5
Нафта (плин), кг	39,9	30,0	28,8	36,0
Хигијена				
Тоалетни сапун, кг	0,2	0,2	0,2	0,3
Сапун за прање и детергент, кг	2,2	2,0	2,5	2,5
Разноода				
Улазнице за биоскоп, број	1,1	1,0	1,2	1,0
Улазнице за позориште и концерте, број	0,2	0,1	0,1	0,2
Улазнице за фискултурне приредбе, број	0,1	0,1	0,1	0,2

* * *

Резултати анкета, о којима је било речи у овом напису, публиковани су у редовним статистичким едицијама — месечним прегледима и годишњацима. Поред тога, објављено је неколико посебних издања с приказима, анализама и студијама о овој материји. Подаци анкета објављени су и у званичним публикацијама Уједињених нација. Све ове публикације побудиле су велико интересовање код научних радника, економиста и планера, који су на бази об-

јављене грађе даље усавршавали и разрађивали методе праћења животног и друштвеног стандарда становништва. Они су то радили понекад самоиницијативно, а најчешће као сарадници разних института, друштвених организација, научних установа или државних органа, у оквиру својих редовних професионалних дужности. У послератном периоду бројне радове с подручја животног стандарда у Југославији, повезано с породичним буџетима, дали су, поред осталих, Душан Чобелић, универзи-

тетоки професор, Берислав Шефер, сада потпредседник СИБ, др Ева Берковић, научни сарадник Економског института, Едита Вајс, Јосип Божичевић, саветник у Републичком заводу за статистику Хрватске, др Едвин Фербер, доцент из Загреба, Владимир Франковић, сарадник Економског института Словеније, Невенка Јанковић, економиста у Републичком заводу за привредно планирање Србије, Милош Миличковић, виши стручни сарадник РЗС Србије, др Видосав Тричковић, сарадник у Југословенском институту за економска истраживања, Београд, Иван Турк, доцент на Економском факултету у Љубљани, Мирослав Поповић, сарадник у Савезном заводу за привредно планирање, Београд, Виктор Ла-

заревих, Милан Рајачић, Економски институт Загреб и други.

Међутим, највише је на том пољу урадила званична статистика, која је, као што је овде приказано, у својим редовним истраживањима и повременим масовним анкетама, за протеклих 25 година, прикупила обиље података, омогућивши државним органима, научним установама и јавности уопште, да прати и утиче на развој стандарда живота у нашој земљи. Заслуга припада неколицини ентузијаста-стручњака, који су поставили методолошке основе ових истраживања, као и великом броју анкетара, који су били ангажовани на овом послу, од покретања првих анкета породичних буџета.

НАПОМЕНЕ

¹ Године 1949, Социјална комисија Економско-социјалног савета, Седма међународна конференција статистичара рада (Међународне организације рада) и Генерална конференција организације за пољопривреду и исхрану усвојили су препоруке које се односе на побољшање процена животног стандарда.

² Bureau international du Travail: «Principales caractéristiques des recensements enquêtes sur les conditions de vie des familles».

³ Године 1934. у Београду је вршено испитивање услова живота 25 радничких породица. Испитивање су спровели др Александар Петровић и др Марко Селем. Главни задатак је био утврђивање нивоа исхране путем писменог евидентирања утрошених количина артикала исхране. За те породице прикупљани су и подаци о њиховим приходима, условима становања итд.

Године 1935. у Загребу је спроведена анкета о радничким надницама и заради у индустрији. Анкету је спровела Трговинско-индустријска комора.

Године 1936. Статистички одсек Радничке коморе у Сарајеву спровео је једну анкету у 24 породице фабричких радника и намештеника, разних занимања, различитих прихода и разног састава, да би на основу дневног пратења потрошње утврдио типичну потрошњу и основе за индексе у надничним односима. У образложењу мотива за извршење овог испитивања истакнуто је и следеће: „Посао који

смо овде обавили обавља се једно столеће у развијеним и напреднијим земљама. Верујемо да ће се свестрано користити овде добивени резултати и да неће бити штете потрошеног труда и средстава у овај посао, у коме су годину дана савесно сарађивале 24 радничке породице са својих 98 чланова и апарат једне радничке установе само у циљу да би се од сада могло поузданије да говори о кретању цена и стању скупоће; о границама реалних радничких прихода; о потрошњи као привредном фактору; да би се од сада у свако доба лакше могао израчунавати удео радничке класе у народном приходу и иметку; да би се у свако доба на нашу надницу могло са надницама у свету имати на први поглед упоређење као што се има увид у курс међународних девиза и валута, да би се поузданије могла аргументисати потреба регулисања доходака који се деле између капитала и рада, да би се јаче подвукло неправедно опорезивање радничке класе; укратко да би се истакао и пратио однос скупоће и надница и пластично показало какав живот мора да води радничка класа с недостојним надницама и на крају да би се лакше могло израчунавати и упућивати у то коликим је ненадокнадивим штетама изложен читав привредни живот због осакаћене дистрибуције добара.

Поред нужности за практичну потрошачку и општу привредну политику буџетски материјал (анкета) има и велику историску вредност. Било би нам драго када би ово испитива-

ње дало потстрек установама са више материјалних средстава да се и оне упуте у овакве послове, који би у сваком случају допринели тражењу путева за наше народно благостање“.

⁴ Bureau international du travail: «Statistiques du coût de la vie — méthodes et techniques pour la période d'après guerre».

⁵ „Резултати анкете о буџетима радничких и службеничких домаћинстава у 1952. години“ — издање Завода за статистику и евиденцију НР Србије 1953. год. Серија Б, свеска 2.

⁶ У предговору наведене публикације, поред осталог, истакнуто је следеће: „У овом раду није извршена једна потпуна, а још мање коначна анализа материјала који се објављује. Све што је у њему написано о подацима које он садржи, има првенствено задатак да пружи методолошка објашњења о условима и постанку објављених резултата. Тиме је пружена могућност да се подаци, изложени у табеларном делу, испитују из разних гледишта и да се на основу њих формирају довољно реални закључци“.

⁷ Annuaire des statistiques du travail — Bureau international du travail, Genève, 1957.

⁸ Report on the Training centre on the methodology of food consumption surveys, Rome, 1962.

⁹ У Југославији су постојале три такве листе: листа Народне банке, листа бившег Института рада и листа Савезног завода за статистику.

¹⁰ Извор: Статистички годишњак Београда 1974.

¹¹ Извор: Статистички годишњак Београда 1974.

¹² Извор: Статистички годишњак Београда 1974.

ЛИТЕРАТУРА

Институт рада: *Трошкови живота по породичним групама и тежини рада*, Београд, 1953.

Савезни завод за статистику: *Билтен животног стандарда бр. 1*, 1952.

Републички завод за статистику Србије: *Резултати анкете о буџетима радничких и службеничких домаћинстава у 1952. години*, серија Б, св. 2, Београд, 1953.

Уједињене нације: *Извештај о дефиницији и мерењу животног нивоа са међународног гледишта*, Београд, 1954.

Nations unies: *Manuel des méthodes d'enquêtes sur les ménages*, New York, 1965.

Анте Новак: *О животном стандарду трудбеника ФНРЈ*, Београд, 1952.

Влајко Беговић: *Проблем висине животног стандарда у ФНРЈ*, „Комунист“, бр. 4—5, 1951.

Милош Миличковић: *Структура трошкова живота у зависности од висине прихода домаћинстава*, Студије и прикази РЗС, бр. 28, Београд, 1962.

Савезни завод за статистику: *Анкета о приходима и трошковима радничких и службеничких домаћинстава 1957*. Билтени бр. 208 и 213, Београд, 1961.

Завод за статистику Београда: *Статистички годишњак Београда 1974*. Београд, 1975.

Bureau international du travail: *Statistiques du cout de la vie*, Genève, 1948.

Food and agriculture organization of the United Nations: *Review of food consumption surveys 1970*, Rome, 1970.

Економски институт Загреб: *Преглед аутора и њихових радова с подручја животног стандарда у Југославији*, Загреб, 1964.

L'ETUDE DU DEVELOPPEMENT DU STANDARD DE VIE DES FAMILLES
OUVRIERES A BELGRADE

Miloš Miličković

Faire connaître les conditions matérielles de l'existence de la famille par les enquêtes statistiques relatives au budget familial, est le procédé connu et appliqué depuis presque deux siècles, mais il était à la mode surtout à partir de 1855, précisément depuis l'Ecole de Le Play, qui s'était consacré à l'étude de la vie familiale en France et en d'autres pays d'Europe occidentale. Avant la deuxième guerre mondiale, il y a eu dans notre pays quelques expériences d'analyse partielle des conditions de la vie par les Syndicats ou par la Chambre, mais c'est seulement après la Libération et dans les nouvelles circonstances qu'a été organisée une recherche approfondie et systématique du standard de vie des ménages des ouvriers et des petits employés.

L'enquête sur les budgets familiaux a été organisée et menée par les organes statistiques, d'abord pour les différents types de ménage et ensuite, à partir de 1954, uniquement pour les familles des ouvriers et des petits employés à quatre membres, parce que les analyses précédentes avaient révélé que le ménage de quatre membres représente, par les rapports et les agitations qui l'animent, le «ménage moyen».

L'enquête est conduite par «Le Journal du ménage», c'est-à-dire par l'auto-enregistrement, avec des questionnaires complémentaires (soi-disant «méthode-interview»). Ces recherches étaient perfectionnées dans les années qui suivirent, et combinées avec d'autres méthodes. Leur portée élargissait et ils embrassaient de plus en

plus de renseignements sur le standard. Outre ces enquêtes régulières, en 1958 et 1963 des recherches de masse étaient organisées dans les ménages à Belgrade et en d'autres villes et centres industriels de Yougoslavie.

Une nouvelle impulsion a été donnée à ces recherches par un séminaire spécialisé international, organisé dans notre pays en commun avec l'Organisation des Nations-Unies pour l'alimentation et l'agriculture (FAO) en 1962. Nos experts, après avoir participé à ce séminaire, ont développé une activité intense à l'organisation de nouvelles enquêtes afin d'étudier le standard de vie en Yougoslavie. Un grand nombre d'analyses économiques et d'études sur cette matière proviennent de cette période là. Les résultats des recherches portant sur les conditions de vie des familles ouvrières ont été publiés en maintes éditions des institutions officielles du pays, ainsi que dans les publications de l'Organisation des Nations-unies.

La fonction la plus importante de l'enquête sur le budget familial est d'avoir fourni des éléments nécessaires pour la détermination du budget type (soi-disant «liste théorique»), permettant de calculer l'index du coût de la vie. La présentation de la formule classique de l'index du coût de la vie et des informations, publiés dans les tableaux de l'enquête sur le budget des familles ouvrières à Belgrade, a permis de connaître la voie par laquelle on obtient le schéma.

